

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

**Εκπαιδευόντας νεαρούς κρατούμενους:
Ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια της
κατάρτισης σε ένα ειδικό κατάστημα κράτησης
νέων.**

Θεόδωρος Λουκίσας

doi: [10.12681/edusc.2710](https://doi.org/10.12681/edusc.2710)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λουκίσας Θ. (2020). Εκπαιδευόντας νεαρούς κρατούμενους: Ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια της κατάρτισης σε ένα ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 654–664. <https://doi.org/10.12681/edusc.2710>

Εκπαιδευόντας νεαρούς κρατούμενους: Ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις στα πλαίσια της κατάρτισης σε ένα ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.

Θεόδωρος Λουκίσας, Ψυχολόγος, Διευθυντής Δ.ΙΕΚ Αυλώνα

tloukisas@gmail.com

Περίληψη

Η εκπαίδευση και κατάρτιση στο ιδιόμορφο σύστημα της φυλακής αποτελεί ένα σημαντικό και εξελισσόμενο τομέα της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι νομοθέτες και τα κράτη έχουν υποχρέωση να διασφαλίζουν το δικαίωμα των κρατουμένων στην εκπαίδευση αφενός ως ανθρώπινο δικαίωμα και αφετέρου ως επένδυση που συνδέεται με άμεσες επιπτώσεις στην κοινωνία. Η παρούσα ποιοτική έρευνα ασχολείται με τις ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της επαγγελματικής κατάρτισης κρατουμένων ηλικίας 18-22 ετών σε ένα ειδικό κατάστημα κράτησης νέων. Οι παρεμβάσεις αυτές χαρακτηρίζονται από μεγάλο εύρος και ποικιλομορφία και είναι βασισμένες σε διαφορετικές προσεγγίσεις της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής, αντλώντας τεχνικές από την Προσωποκεντρική και τη Γνωσιακή-Συμπεριφοριστική προσέγγιση μέχρι τις Ψυχοδυναμικές και Αφηγηματικές προσεγγίσεις, τη Θεραπεία μέσω Τέχνης και την Κριτική Παιδαγωγική. Ο σκοπός της είναι να αναδειχτούν οι παρεμβάσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της κατάρτισης και οι οποίες συνδέονται με την ανάπτυξη των ατόμων και των σχέσεων, την επίλυση προβλημάτων, την υποστήριξη σε περιπτώσεις κρίσεων, την διαχείριση των συγκρούσεων και συναισθημάτων καθώς και την δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και σταθερότητας. Η υποκειμενική διαπίστωση φαίνεται να είναι πως οι ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις, παρότι δεν αποτελούν πανάκεια, είναι απαραίτητες στο χώρο της φυλακής και δεν αφορούν μόνο στην ομάδα των κρατουμένων αλλά στο σύνολο του ιδρύματος καθώς συμπληρώνουν τις άλλες θεραπευτικές μεθόδους, βοηθούν την μάθηση, βελτιώνουν τις σχέσεις μεταξύ των νεαρών κρατουμένων και συμβάλλουν στην προετοιμασία για επανένταξη.

Λέξεις-Κλειδιά: παραβατικότητα; ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις; κατάστημα κράτησης νέων; εκπαίδευση στη φυλακή; μελέτη περίπτωσης

Abstract

Education and training in the peculiar prison system is an important and evolving field of education. According to the Council of Europe directives, legislators and states have an obligation to ensure the right of prisoners to education on the one hand as a human right and on the other hand as an investment that has direct implications for society. This qualitative research deals with the psycho-educational interventions used in the professional training of prisoners aged 18-22 in a special detention facility for young people. These interventions are characterized by a wide range and diversity and are based on different approaches of Psychology and Pedagogy, drawing techniques from Person-centered and Cognitive-Behavioral Approach to Psychodynamic and Narrative Approaches, Art Therapy and Critical Pedagogy. Its purpose is to highlight the

interventions used in the training that are related to the development of individuals and relationships, problem solving, crisis support, conflict management and emotions, as well as the creation of a climate of trust and stability. The subjective finding seems to be that the psycho-educational interventions, although not a panacea, are necessary in the prison area and concern not only the prison population but the whole institution as they complete other therapeutic methods, help learning, improve the relationships between young detainees and contribute to preparing for reintegration.

Keywords: delinquency; psycho-educational interventions; juvenile detention facility; prison education; case study

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση στη φυλακή ως δικαίωμα και ως ανάγκη.

Η εκπαίδευση και κατάρτιση στο ιδιόμορφο σύστημα της φυλακής αποτελεί ένα σημαντικό και εξελισσόμενο τομέα της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης οι νομοθέτες και τα κράτη έχουν υποχρέωση να διασφαλίζουν το δικαίωμα των κρατουμένων στην εκπαίδευση αφενός ως ανθρώπινο δικαίωμα και αφετέρου ως επένδυση που συνδέεται με άμεσες επιπτώσεις στην κοινωνία (Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, 2014). Εκτός όμως από ανθρώπινο δικαίωμα, η εκπαίδευση στη φυλακή αποτελεί και ανάγκη καθώς προσφέρει τη δυνατότητα παραγωγικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου και αποφυγής των επιπτώσεων του εγκλεισμού, την δημιουργία θετικών προτύπων συμπεριφοράς, την απόκτηση επαγγελματικών εφοδίων και την προετοιμασία για την κοινωνική επανένταξη ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην καλλιέργεια και την ανάπτυξη της προσωπικότητας του κρατούμενου (Δημητρούλη & Ρηγούτσου, 2006).

Σύμφωνα με την άποψη του Αρμένη (2007), η εκπαίδευση στη φυλακή χρησιμοποιείται ως μέσο ανακατεύθυνσης και αποκατάστασης, ενώ οι φυλακισμένοι οι οποίοι δεν συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία κατά τη διάρκεια της ποινής τους δεν αποκτούν τα απαραίτητα προσόντα και δεξιότητες που θα αποτρέψουν την επιστροφή τους στην παραβατικότητα μετά την αποφυλάκισή τους.

Είναι ωστόσο απαραίτητο να συμπληρώσουμε στην ανωτέρω θεώρηση του Αρμένη πως η ανακατεύθυνση καθώς και η αποκατάσταση που παρέχονται μέσω της εκπαίδευσης πρέπει να αποτελέσουν μέρος ενός ολοκληρωμένου υποστηρικτικού κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου επανένταξης μέσω της ανεύρεσης σταθερής εργασίας και στέγης καθώς και μέσω της κατάλληλης ψυχοκοινωνικής υποστήριξης προκειμένου να αποφευχθεί η υποτροπή, δηλαδή η νέα εμπλοκή στην παραβατικότητα. Σύμφωνα με την εμπειρία του συγγραφέα στο Δ.ΙΕΚ Αυλώνα, οι σπουδαστές, οι οποίοι αποκτούν σημαντικά εφόδια και δεξιότητες κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους, όταν αποφυλακίζονται αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην εξεύρεση εργασίας στο σύνολό τους, ενώ επιπλέον κάποιοι από αυτούς έρχονται αντιμέτωποι με ένα ευρύ φάσμα δυσκολιών και προβλημάτων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται προβλήματα στέγασης, εξασφάλισης πόρων διαβίωσης, παραμονής στη χώρα εάν πρόκειται για πολίτες άλλων κρατών, δημιουργίας νέων σχέσεων με άτομα τα οποία δεν σχετίζονται με την παραβατικότητα, προβλήματα με την γραφειοκρατία, προβλήματα με την προσαρμογή τους στις διαρκώς μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες καθώς και ψυχοσυναισθηματικής φύσης δυσκολίες.

Οι "μέσα", οι "έξω" και η δόμηση της ταυτότητας

Κατά την αλληλεπίδραση με τους νεαρούς κρατούμενους θέτουμε ως πρωταρχικό στόχο να αντιληφθούμε και να κατανοήσουμε μέσω της ενσυναισθητικής επικοινωνίας τα βιώματα και τις απόψεις τους για την κοινωνία και τους Άλλους, αυτούς που οι ίδιοι αναφέρουν ως "οι έξω". Οι αναφορές τους αυτές έχουν στο κέντρο τους την απόρριψη, την εχθρική στάση και τον διαχωρισμό που αισθάνονται πως υπάρχει ανάμεσα στους "μέσα" και τους "έξω". Συνειρμικά, οι όροι αυτοί με έκαναν να θυμηθώ πως στη διάρκεια της στρατιωτικής μου θητείας εμείς οι στρατιώτες νιώθαμε αποκομμένοι από την υπόλοιπη κοινωνία, ενώ οι αυτοαναφορές μας περιλάμβαναν εμάς που βρισκόμασταν "μέσα" σε αντίθεση με εκείνους που βρίσκονταν "έξω".

Ο πρωτοπόρος κοινωνιολόγος Erving Goffman (1963) εισήγαγε τον όρο «ολοπαγή» ιδρύματα για να περιγράψει τα ψυχιατρικά άσυλα, τις φυλακές, τα στρατόπεδα, τα μοναστήρια, τα ορφανοτροφεία καθώς και άλλα ιδρύματα και θεσμούς που μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά. Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά αυτά περιλαμβάνονται η απώλεια του εαυτού και η πλήρης αλλοτρίωση. Τα «ολοπαγή» ιδρύματα είναι τα ιδρύματα-θεσμοί που ορίζονται ως τόποι κατοικίας και εργασίας όπου ένας μεγάλος αριθμός ατόμων βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, αποκομμένα από την ευρύτερη κοινωνία, και για μια σημαντική χρονική περίοδο ζουν από κοινού υπό συνθήκες εγκλεισμού και υπό αυστηρή διοίκηση (Goffman, 1963). Στη φυλακή, όπως και στο ψυχιατρείο, οι "μέσα" διαχωρίζονται από τους "έξω" με κάγκελα. Ο Μετάφας (2010) αναφέρεται σε αυτό ως "Το διττό παιχνίδι των κάγκελων: εκείνα που διαχωρίζουν το χώρο της φυλακής από τον έξω κόσμο, και εκείνα που μέσα της απομονώνουν τους κατάδικους μεταξύ τους." Όπως περαιτέρω υποστηρίζει ο Goffman (1963) οι κοινωνικά «φυσιολογικοί» αντιμετωπίζουν με συμπόνια, με αμηχανία ή με απόρριψη τους «μη φυσιολογικούς». Ωστόσο ο ίδιος συγγραφέας προσθέτει πως «Οποιαδήποτε ομάδα προσώπων-κρατουμένων, πρωτογόνων, πιλότων ή ασθενών, αναπτύσσει μια δική της ζωή που αποκτά νόημα, λογική και γίνεται φυσιολογική από τη στιγμή που θα την πλησιάσεις».

Σύμφωνα με τα υπάρχοντα ερευνητικά δεδομένα για τις αντρικές φυλακές και την ατομική και κοινωνική ταυτότητα, μέσα σε ένα κλειστό κοινωνικό σύστημα αποτελούμενο από άνδρες, ο κρατούμενος οδηγείται στην ανάγκη αυτοπροσδιορισμού του μέσω μιας ταυτότητας η οποία έχει στη βάση της χαρακτηριστικά ψυχολογικής και σωματικής δύναμης, ανδρισμού και επιβολής (Κάσση, 2016). Ταυτόχρονα οι κρατούμενοι υιοθετούν διαφορετικούς ρόλους και συμπεριφορές προκειμένου να ενταχθούν στην κουλτούρα της φυλακής και να αποκτήσουν ισχυρό αίσθημα ταυτότητας αποποιούμενοι την συναισθηματική έκφραση. Επιπρόσθετα στην κουλτούρα της φυλακής η έκφραση συναισθημάτων είναι συνυφασμένη με τη γυναικεία ταυτότητα η οποία στο πλαίσιο του εγκλεισμού δείχνει αδυναμία και καθιστά τον κρατούμενο ευάλωτο (Κάσση, 2016). Ωστόσο η έντονη συναισθηματική φόρτιση και οι συνθήκες εγκλεισμού οδηγούν συχνά σε εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των κρατουμένων. Οι εντάσεις, τα ξεσπάσματα θυμού, οι συγκρούσεις και γενικότερα η επιθετική και βίαιη συμπεριφορά είτε προς τον εαυτό τους είτε προς τους άλλους είναι φαινόμενα το οποία μπορούν να οδηγήσουν σε σοβαρή διατάραξη των σχέσεων και να απειλήσουν την σωματική και ψυχική ακεραιότητα των κρατουμένων καθώς και του προσωπικού της φυλακής ενώ ταυτόχρονα τιμωρούνται με πειθαρχικές ποινές σύμφωνα με τον κανονισμό της φυλακής.

Το Δ.ΙΕΚ Αυλώνα

Το Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης Αυλώνα ιδρύθηκε το έτος 2014 με σκοπό την παροχή επαγγελματικής κατάρτισης σε κρατούμενους απόφοιτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η ειδικότητα που λειτουργεί μέχρι σήμερα είναι αυτή του Τεχνικού Μαγειρικής Τέχνης - Αρχιμάγειρα (Chef).

Η επαγγελματική κατάρτιση στο Δ.Ι.Ε.Κ Αυλώνα προσφέρει στους κρατούμενους την δυνατότητα να αξιοποιήσουν δημιουργικά το χρόνο τους επενδύοντας στη μαθησιακή διαδικασία, να έρθουν σε επαφή και να συνεργαστούν με έμπειρους εκπαιδευτές οι οποίοι ασκούν το επάγγελμα το οποίο διδάσκουν, να εφαρμόσουν άμεσα τις νέες γνώσεις και δεξιότητες τις οποίες αποκτούν από τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο εργαστήριο και να απολαύσουν τους καρπούς των προσπαθειών τους βιώνοντας θετικά συναισθήματα. Επίσης να διακριθούν με θετικό τρόπο σε ένα αντικείμενο εκπαίδευσης δημιουργώντας αποτέλεσμα το οποίο συνδυάζει τη γνώση με την τέχνη, να συνεργασθούν ομαδικά για την επίτευξη κοινών στόχων και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους θέτοντας τις νεοαποκτηθείσες επαγγελματικές τους δεξιότητες στην υπηρεσία των ιδίων αλλά και των γύρω τους, καλλιεργώντας τις ανθρώπινες σχέσεις, ενώ παράλληλα προετοιμάζουν τις βάσεις για την κοινωνική τους επανένταξη, αποκτώντας ουσιαστικά και αναγνωρισμένα επαγγελματικά εφόδια (Λουκίτσας, 2016).

Η επαγγελματική κατάρτιση που παρέχεται στο Ι.Ε.Κ. βασίζεται στις αρχές της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, δίνοντας έμφαση στα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του ενήλικα εκπαιδευόμενου κρατούμενου, στα εμπόδια που συναντά στη μάθηση, στον διευκολυντικό και εμπνευστικό ρόλο που αναλαμβάνει ο εκπαιδευτής ενηλίκων στη διεργασία της μάθησης κυρίως ως πρόσωπο παρά ως απλός φορέας γνώσεων (Λευθεριώτου, 2010).

Ερευνητικοί Στόχοι

Ο σκοπός της έρευνας είναι να αναδειχτούν ορισμένες από τις ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της κατάρτισης στο Δ.Ι.Ε.Κ Αυλώνα. Μέσω της παρούσας έρευνας επιχειρείται η παρουσίαση τρόπων παρέμβασης οι οποίοι αναφέρονται στα άτομα και στις μεταξύ τους σχέσεις, στην δημιουργία του κατάλληλου μαθησιακού κλίματος, στην διευκόλυνση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και κατά επέκταση στην προετοιμασία της επανένταξης στο κοινωνικό σύνολο.

Η επιλογή της προσέγγισης της θεματικής της παρούσας έρευνας αντανακλά τα ενδιαφέροντα και τους προβληματισμούς του ερευνητή καθώς και τις αξιακές κρίσεις του για το πεδίο της έρευνας. Ο ερευνητής κάνοντας την επιλογή της έρευνάς του, οριοθετεί την πραγματικότητα που έχει μπροστά του (Κορωναίου, 2009). Οι βαθύτερες ευαισθησίες του αποτελούν και τη βάση για την πετυχημένη έρευνα. Η φαινομενολογική προσέγγιση που υιοθετείται ερευνά και περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι βιώνουν τα πράγματα (McLeod, 2005). Η θεωρητική ερευνητική θέση της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι ότι η γνώση στηρίζεται σε κοινωνικές διαδικασίες, με άλλα λόγια ότι η γνώση έχει τις ρίζες της στην συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων μέσα στο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο (Μπάκα, 2010). Είναι επομένως αποδεκτό και ενδιαφέρον το γεγονός ότι άλλοι ερευνητές έχουν άλλες απόψεις και οπτικές για το ίδιο πεδίο και υιοθετούν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης.

Μέθοδος

Μεθοδολογικά επιλέχθηκε η μελέτη περίπτωσης εστιάζοντας στις ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της κατάρτισης στο Δημόσιο Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης το οποίο λειτουργεί στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα. Η μελέτη περίπτωσης είναι ένας τρόπος συλλογής και ανάλυσης εμπειρικών δεδομένων και παρατηρήσεων μέσω του οποίου διερευνάται ένα σύγχρονο φαινόμενο στο πραγματικό του περιβάλλον (Ιωσηφίδης, 2003). Στην συγκεκριμένη περίπτωση η έμφαση δίνεται στα ποιοτικά δεδομένα. Τα δεδομένα αυτά προήλθαν από την συμμετοχική παρατήρηση στο χώρο εκπαίδευσης, τη χρήση ημερολογίου και φύλλων παρατήρησης όπου καταγράφονταν οι όψεις της εκπαιδευτικής παρέμβασης, οι δραστηριότητες, οι συγκεκριμένες συμπεριφορές και βιώματα και τις αυτοαξιολογήσεις των συμμετεχόντων.

Οι ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις στη φυλακή απευθύνονται σε νεαρούς κρατούμενους ηλικίας 18-22 ετών, σπουδαστές του Δ.ΙΕΚ Αυλώνα, γίνονται συμπληρωματικά με την διαδικασία της κατάρτισης και έχουν χρονική διάρκεια μερικών μηνών έως ένα εξάμηνο. Τα μέλη της ομάδας είναι μέχρι δέκα άτομα, ενώ σημειώνονται αποχωρήσεις κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσης λόγω αποφυλακίσεων. Οι συμμετέχοντες είναι όλοι τους απόφοιτοι Λυκείου, ωστόσο υπάρχουν και συμμετέχοντες οι οποίοι λόγω έλλειψης των τυπικών προσόντων εγγραφής τους στο Δ.ΙΕΚ παρακολουθούν το πρόγραμμα κατάρτισης και αποτελούν ισότιμα μέλη της ομάδας χωρίς ωστόσο να έχουν την ιδιότητα του σπουδαστή.

Ευρήματα

Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις που επιλέχθηκαν, περιγράφονται αρχικά οι στάσεις και οι συμπεριφορές που αποτέλεσαν τον στόχο της κάθε παρέμβασης και στη συνέχεια παρατίθενται συνοπτικά οι παρεμβάσεις.

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στο θεωρητικό μέρος για την δόμηση της ταυτότητας σε συνθήκες εγκλεισμού, παρατηρείται ότι στο περιβάλλον της φυλακής οι κρατούμενοι αποφεύγουν να μιλήσουν για τους εαυτούς τους και το βιώμά τους στις συνθήκες εγκλεισμού καθώς και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Ωστόσο η φυλακή είναι ένας χώρος με έντονη συναισθηματική φόρτιση και η καταπίεση των συναισθημάτων μπορεί να οδηγήσει σε ποικίλα εσωτερικευμένα ή μη συναισθηματικά προβλήματα όπως ήδη αναφέρθηκε.

Στα πλαίσια της ψυχοεκπαιδευτικής μας παρέμβασης χρησιμοποιούμε την ενασχόληση με την Τέχνη (ζωγραφική, χειροτεχνία, και άλλες μορφές τέχνης) ως ένα αποτελεσματικό μέσο έκφρασης των συναισθημάτων. Το μέσο αυτό είναι συμβατό με την κουλτούρα της φυλακής και οι κρατούμενοι δεν βιώνουν τον κίνδυνο της αποποίησης της ταυτότητας που συνδέεται με την ψυχολογική και σωματική δύναμη. Μια πρακτική ιδέα που χρησιμοποιήθηκε και βρήκε απήχηση στα πλαίσια της εκπαίδευσης ήταν η δημιουργία έργων με τη χρήση αλατοζύμης. Πρόκειται για ένα φτηνό, εύχρηστο υλικό από ζυμάρι και αλάτι το οποίο είναι εύπλαστο και επιτρέπει να φτιαχτούν με αυτό κατασκευές οι οποίες στη συνέχεια ψήνονται και βάζονται με νερομπογιά. Με αυτό το υλικό οι σπουδαστές έφτιαξαν μικρά αντικείμενα όπως γούρια, καρδιές και σύμβολα, τα οποία δώρισαν στους οικείους τους στο επισκεπτήριο ή στόλισαν με αυτά τα κελιά τους. Το κλίμα που επικράτησε στην διάρκεια της παρέμβασης ήταν συνεργατικό, θύμιζε το πλαίσιο ενός εργαστηρίου καλλιτεχνικής δημιουργίας και υπήρξε σε μεγάλο βαθμό έκφραση συναισθηματικών αντιδράσεων από τους συμμετέχοντες τόσο κατά τη διάρκεια της δημιουργίας όσο και κατά τη

διάρκεια της άτυπης συζήτησης για τα παραχθέντα αντικείμενα και το συμβολικό τους περιεχόμενο, τους αποδέκτες τους, τις σκέψεις και τα συναισθήματα των δημιουργών τους και τις αντιδράσεις της ομάδας. Καθώς πολλά από τα αντικείμενα που κατασκευάστηκαν προορίζονταν για δώρα στους οικείους τους κατά τη διάρκεια του επισκεπτηρίου, δόθηκε η ευκαιρία να επεξεργαστούν θέματα όπως η απώλεια της οικογενειακής ζωής, η αγάπη, οι σχέσεις, η νοσταλγία, οι τύψεις, η επίδραση του εγκλεισμού στην οικογένεια του κρατούμενου και η επανένωση. Αναδύθηκαν τέλος έντονα η επιθυμία και η ανάγκη για επανόρθωση καθώς και η συναισθηματική και υλική προσφορά και στήριξη στα πλαίσια μιας αμφίδρομης σχέσης με τους οικείους τους.

Προκειμένου να παρέμβουμε δυναμικά στην εκδήλωση εντάσεων και συγκρούσεων στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας χρησιμοποιούμε συμπεριφοριστικές παρεμβάσεις με διαφορετικές παραλλαγές και τροποποιήσεις κάθε φορά ανάλογα με τη φύση και το πλαίσιο της προβληματικής συμπεριφοράς. Ο στόχος είναι να διακόψουμε την ανεπιθύμητη συμπεριφορά πριν οδηγηθεί σε κορύφωση και σύγκρουση. Έτσι για παράδειγμα, όταν αντιλαμβανόμαστε την απαρχή της λεκτικής ή εξωλεκτικής έντασης μεταξύ δύο ατόμων, ένας εκπαιδευτής αναθέτει απευθείας μια δραστηριότητα στον έναν εμπλεκόμενο, ενώ ο άλλος εκπαιδευτής ζητά από τον άλλον εμπλεκόμενο να τον βοηθήσει σε κάτι διαφορετικό σε άλλο μέρος του εργαστηρίου. Όταν αργότερα οι εμπλεκόμενοι είναι πιο ήρεμοι, μπορούν να διαλεχθούν, να επεξεργασθούν διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης και να γίνει προσπάθεια αναπλαισίωσης. Άλλες φορές μπορεί η ανεπιθύμητη συμπεριφορά να αγνοηθεί, εφόσον η υποκειμενική μας εκτίμηση είναι πως η κατάσταση είναι ηπιότερη και δεν θα οδηγηθεί σε κορύφωση συνοδευόμενη από επιθετικότητα. Οι συμπεριφοριστικές τεχνικές είναι αποδοτικές όταν εφαρμόζονται με μέτρο και συμβάλλουν στην δημιουργία κλίματος σταθερότητας και αποφυγής των συγκρούσεων διασφαλίζοντας την συνέχιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την βελτίωση των μεταξύ τους σχέσεων. Στη συνέχεια, με άλλες μεθόδους παρέμβασης, δίνεται η ευκαιρία στους συμμετέχοντες να επεξεργαστούν τα πρότυπα συμπεριφοράς που υιοθετούν χρησιμοποιώντας την γνωστική διάσταση της συμπεριφοράς (Feindler & Byers, 2014). Συμπληρωματικά παρέχεται εκπαίδευση στην αναγνώριση των συναισθημάτων και εξάσκηση σε κοινωνικές δεξιότητες. Οι εφαρμοζόμενες παρεμβάσεις δεν υποκαθιστούν τις θεραπευτικές υπηρεσίες που τυχόν τους προσφέρονται αλλά δρουν συμπληρωματικά (Young, Greer & Church, 2017).

Μια συνήθης ερώτηση που υποβάλλουν οι κρατούμενοι στους εκπαιδευτές τους είναι η ακόλουθη: "Και τι θα μου χρησιμεύσει εμένα αυτό που μου λες να κάνω; Αφού είμαι κλεισμένος εδώ μέσα". Η παρέμβαση που χρησιμοποιήθηκε σε αυτή την περίπτωση είχε επίσης πρακτικό χαρακτήρα και συνδύασε την δημιουργικότητα με την παραγωγή έργου το οποίο θα προσέδιδε ταυτόχρονα ανταποδοτικό όφελος στους σπουδαστές κρατούμενους. Συναποφασίστηκε να φτιάξουμε στα πλαίσια της εκπαίδευσης ένα προϊόν με σκοπό να εκτεθεί και να πωληθεί στην Πανελλήνια Έκθεση Έργων Κρατούμενων και Προϊόντων Φυλακών η οποία διοργανώθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Οι σπουδαστές έφτιαξαν γλυκό σταφύλι το οποίο αφού συσκεύασαν και διακόσμησαν, πωλήθηκε στην έκθεση και τα έσοδα μοιράστηκαν στους προσωπικούς τους λογαριασμούς προκειμένου να αγοράσουν είδη καθημερινής χρήσης που είναι απαραίτητα στη φυλακή όπως λ.χ. τηλεκάρτες, τσιγάρα, γλυκά και είδη ατομικής υγιεινής. Στα πλαίσια της συζήτησής μας αναφέρθηκε η αξιοποίηση των ταλέντων και των δεξιοτήτων που καλλιεργήθηκαν και αποκτήθηκαν στο πρόγραμμα εκπαίδευσης και κατάρτισης, η συνεργασία, οι επαγγελματικές προοπτικές και φιλοδοξίες των

σπουδαστών, οι δυσκολίες της κοινωνικής επανένταξης και οι προσωπικές ιστορίες ανθρώπων που αποφυλακίσθηκαν και σχετίζονταν με τα εμπόδια και τις αποτυχίες αλλά και τις επιτυχίες στην πορεία της επανένταξης. Μέσω της συγκεκριμένης παρέμβασης η εκπαιδευτική διαδικασία φάνηκε να αποκτά νόημα και περιεχόμενο για τους σπουδαστές, αξιοποιήθηκε η εκπαίδευση στη φυλακή ως μέσο ανακατεύθυνσης και αποκατάστασης και παράλληλα ενθαρρύνθηκε η συνεργατική προσπάθεια.

Αναφέραμε αρχικά πως οι κρατούμενοι αποφεύγουν να εκφράσουν συναισθήματα, να μιλήσουν για τους εαυτούς τους και το βίωμά τους στη φυλακή. Ωστόσο η επικοινωνία και η συναισθηματική έκφραση μπορούν να επιτευχθούν με ασφάλεια στα πλαίσια μιας εκπαιδευτικής σχέσης. Για την δημιουργία αυτής της σχέσης είμαστε θετικοί, υιοθετούμε προσωποκεντρικές αρχές και η στάση μας υποδηλώνει ελπίδα και πίστη στην εξέλιξη του ατόμου με βάση τις αρχές της Προσωποκεντρικής προσέγγισης (McLeod, 2005).

Η αποδοχή της προσωπικής ταυτότητας και του πολιτισμικού κεφαλαίου του κάθε σπουδαστή κρατούμενου λαμβάνοντας υπόψη και την κουλτούρα της φυλακής ως σύστημα, μπορεί να αποτελέσει από μόνη της παρέμβαση. Το πολιτισμικό κεφάλαιο του κάθε σπουδαστή αναφέρεται στο σύνολο των γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων που εκείνος φέρει από το άμεσο οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον και το οποίο διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει (Πατερέκα, 1986).

Στην υπό διαπραγμάτευση παρέμβαση, η αποστασιοποίηση και η φαινομενική απάθεια και έλλειψη ενδιαφέροντος για συμμετοχή στο πρόγραμμα ενός σπουδαστή Ρομά, φάνηκε τελικά πως οφειλόταν στην ανησυχία του για την μελλοντική αποκατάσταση της κόρης του μέσω του θεσμού του γάμου εξαιτίας του στιγματισμού του ως φυλακισμένου. Ο ίδιος εμπιστεύτηκε την ανησυχία και τον προβληματισμό του όταν ένιωσε πως γίνεται άνευ όρων αποδεκτός και βεβαιώθηκε για την θετική στάση του γράφοντας στα πλαίσια της εκπαιδευτικής σχέσης. Η παρέμβαση αυτή όπως και όλες οι υπόλοιπες, χρειάστηκε να λάβουν υπόψη τους την κουλτούρα της φυλακής καθώς και το πολιτισμικό κεφάλαιο του συγκεκριμένου κρατούμενου. Όσο περισσότερο εξοικειώνεται κάποιος με την κουλτούρα της φυλακής καταλαβαίνει πως αυτή είναι συνυφασμένη με την καχυποψία, την αμφισβήτηση και την απόρριψη των μορφών εξουσίας που προέρχονται από το σύστημα σωφρονισμού. Οι κρατούμενοι έχουν μεταξύ τους το δικό τους σύστημα εξουσίας που ρυθμίζει τις μεταξύ τους σχέσεις σε συνάρτηση με το σωφρονιστικό σύστημα εξουσίας (Κάσση, 2016). Οι εκπαιδευτικοί της φυλακής διαθέτουν το πλεονέκτημα ότι δεν ανήκουν στο σωφρονιστικό σύστημα με την στενή έννοια του όρου και αυτό τους επιτρέπει μια διαφορετικού είδους προσέγγιση. Ωστόσο, κάθε εκπαιδευτικός, όπως και κάθε εισερχόμενος με επαγγελματική ιδιότητα στη φυλακή αποκτά τη δική του ταυτότητα και φήμη, οι οποίες σχετίζονται με την εχεμύθεια, την ικανότητά του να αποδέχεται τους κρατούμενους ως προσωπικότητες καθώς επίσης και τις στάσεις, τις αντιλήψεις και την ανθεκτικότητά του. Η ικανότητα για θετική στάση και αποδοχή συμβάλλει στη δημιουργία ουσιαστικής επικοινωνίας και εκπαιδευτικής σχέσης και δημιουργεί τη βάση για ουσιαστικές παρεμβάσεις.

Στα πλαίσια της συζήτησης για κάποια επίσκεψη που είχε πραγματοποιηθεί στο σωφρονιστικό κατάστημα, διατυπώθηκαν απόψεις όπως " Οι επισκέπτες που έρχονται εδώ μέσα μας νομίζουν ότι μπαίνουν σε ζωολογικό κήπο και κοιτάνε τα θηρία στα κλουβιά τους", " Εμείς είμαστε οι απόβλητοι. Οι κακοποιοί. Το κακό παράδειγμα."

Οι αναφορές των σπουδαστών αναφέρονται στις προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, το στίγμα και την απόρριψη που βιώνουν με την ιδιότητα του κρατούμενου, δηλαδή του «μη φυσιολογικού» κατά τον Goffman (1963). Αν οι επισκέπτες λόγω φόβου, άγνοιας, ελλιπούς προετοιμασίας, χαρακτηριστικών προσωπικότητας και στερεοτύπων τους μεταδώσουν ασυνείδητα το μήνυμα της απόρριψης, η απόσταση από την κοινωνία μεγαλώνει και επιβεβαιώνονται οι ήδη υπάρχουσες αντιλήψεις. Η παρέμβασή μας στη συγκεκριμένη περίπτωση είχε στόχο όχι να μειωθούν οι επισκέψεις των "έξω" στους "μέσα", αλλά να γίνονται με μέτρο και ενδεδειγμένη προετοιμασία και των δύο ομάδων. Στο σχεδιασμό της παρέμβασης οι επισκέπτες και οι κρατούμενοι κάθονται ισότιμα όλοι μαζί σε κυκλική διάταξη την οποία συνδιαμορφώνουν, εξηγούμε τον σκοπό της επίσκεψης, συστηνόμαστε και συζητάμε απλά, ειλικρινά, αναγνωρίζοντας τα συναισθήματά μας και εκφράζοντας τις σκέψεις μας για όποιο θέμα προκύψει. Καλούμε τους επισκέπτες να ξεκινήσουν, αφού συστηθούμε, περιγράφοντας το πως ένιωσαν μπαίνοντας στη φυλακή, βλέποντας τις καγκελόπορτες να κλείνουν πίσω τους. Ζητάμε να μας αφηγηθούν την αίσθηση που τους προκάλεσε η όψη και ο όγκος των κτηρίων, ο έλεγχος στην είσοδο, τα μηχανήματα ανίχνευσης, η επαφή με τους σωφρονιστικούς υπαλλήλους, ακόμη και τα συναισθήματα που ένιωσαν βλέποντας τα συρματοπλέγματα. Αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να χαλαρώσουν οι άμυνες και οι περιγραφές να εξελιχθούν σε συζήτηση και προσέγγιση των δύο ομάδων, φέρνοντας του "έξω" πιο κοντά συναισθηματικά στους "μέσα" και προετοιμάζοντας τους "μέσα" για να ενταχθούν στους "έξω".

Κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα σε κάθε παρέμβαση αποτέλεσε η αναστοχαστική προσέγγιση. Αυτό σημαίνει πως οι συμμετέχοντες επανεξετάσαμε την εμπειρία μας από τις παρεμβάσεις ατομικά και ομαδικά ψάχνοντας νέες σημασίες και ερμηνείες μέσω της συναντίληψης. Ταυτόχρονα αντιμετωπίσαμε και αναθεωρήσαμε τις διαδικασίες παρέμβασης, αυτοαξιολογηθήκαμε, αναζητήσαμε νέες πρακτικές συνεργασίας. Αναγνωρίσαμε επιπρόσθετα τους περιορισμούς και τα όρια και διαπιστώσαμε πως οι παρεμβάσεις δεν αποτελούν πανάκεια αλλά μέσο βελτίωσης καθώς χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά και διευκολυντικά.

Συμπεράσματα

Εκπαιδύοντας νεαρούς κρατούμενους αντιλαμβανόμαστε πως η εκπαίδευση στο ιδιόμορφο σύστημα της φυλακής είναι ένα λειτουργήμα γεμάτο προκλήσεις το οποίο φαίνεται πως μπορεί να διευκολυνθεί και να προαχθεί με τη χρήση των κατάλληλων ψυχοεκπαιδευτικών παρεμβάσεων. Οι παρεμβάσεις αυτές είναι πρακτικές και χρησιμοποιούνται στοχευμένα και αιτιολογημένα για την υποστήριξη, ανάπτυξη και διευκόλυνση της μαθησιακής διαδικασίας. Ο σκοπός της παρούσας έρευνας δεν περιλάμβανε την διεξαγωγή συμπερασμάτων τα οποία θα μπορούσαν να γενικευτούν σε άλλες περιπτώσεις· αυτό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικών ερευνών. Σκοπός της είναι η ανάδειξη παρεμβάσεων και όψεων της ανθρώπινης εμπειρίας σε ένα πολύ συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο μέσα από την νοσηματοδότηση του ερευνητή.

Οι επιλεχθείσες παρεμβάσεις λαμβάνουν υπόψη τους την κουλτούρα της φυλακής, τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των κρατουμένων όπως αυτά περιγράφονται από τα θεωρητικά δεδομένα. Επίσης θέτουν στο επίκεντρό τους τα άτομα και τις σχέσεις επιδιώκοντας την προσωπική ανάπτυξη, την ανάπτυξη του δυναμικού των ατόμων και την προαγωγή της εμπιστοσύνης και της σταθερότητας. Ταυτόχρονα αξιοποιούν τις

διαφορετικές όψεις της προσωπικής μας εμπειρίας θέτοντας στο επίκεντρο την αυθεντικότητα, την ειλικρινή στάση και την άνευ όρων αποδοχή.

Επιπρόσθετα οι παρεμβάσεις οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν χαρακτηρίζονται από μεγάλο εύρος και ποικιλομορφία και είναι βασισμένες σε διαφορετικές προσεγγίσεις της Ψυχολογίας και της Παιδαγωγικής, αντλώντας εκλεκτικά και συνδυαστικά τεχνικές από την Προσωποκεντρική και τη Γνωσιακή-Συμπεριφοριστική προσέγγιση μέχρι τις Ψυχοδυναμικές και Αφηγηματικές προσεγγίσεις, τη Θεραπεία μέσω Τέχνης και την Κριτική Παιδαγωγική. Χρησιμοποιούνται αναστοχαστικά και βασίζονται στην συνεργασία και την συναντίληψη των μελών της ομάδας. Η υποκειμενική διαπίστωση φαίνεται να είναι πως οι ψυχοεκπαιδευτικές παρεμβάσεις, παρότι δεν αποτελούν πανάκεια, είναι απαραίτητες στο χώρο της φυλακής και δεν αφορούν μόνο στην ομάδα των κρατουμένων αλλά στο σύνολο του ιδρύματος καθώς συμπληρώνουν τις άλλες μεθόδους παρέμβασης, βοηθούν την μάθηση, βελτιώνουν τις σχέσεις μεταξύ των νεαρών κρατουμένων και συμβάλλουν στην προετοιμασία για επανένταξη και αποκατάσταση.

Βιβλιογραφία

Αρμένης, Ν. (2007). *Δημοτικό Σχολείο Ε.Κ.Κ.Ν. Αυλώνα*. Ανακτήθηκε 20 Απριλίου 2018 από: <http://www.ekkna.net/index.php/ekpaideysi> 26/04/2016.

Δημητρούλη, Κ., Ρηγούτσου, Ε. (2017). *Οδηγός για τους εκπαιδευτές των σχολείων δεύτερης ευκαιρίας σε καταστήματα κράτησης*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων.

Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη. (2014). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (2, 38). Αθήνα: Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη.

Goffman, E. (1963). *Στίγμα. Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003), "Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας", Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Μυτιλήνη: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Κάσση, Μ. (2016). Μορφές βίας και ανασφάλειας στους εγκλείστους Η περίπτωση του ΕΚΝΝΑ. Στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης* (2496-2525), τ. Α', Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κορωναίου, Α. (2009). *Ανάλυση περιεχομένου και συνέντευξη*. Προφορικές παραδόσεις στο ΠΜΣ «Ειδική Αγωγή». ΤΕΑΠΗ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Λευθεριώτου, Π. (2010). Ο ρόλος και η εκπαίδευση των εκπαιδευτών ενηλίκων στην Ελλάδα: Ιστορική αναδρομή και σύγχρονη πραγματικότητα. Στο Δ. Βεργίδης και Α. Κόκκος (Επιμ.), *Εκπαίδευση ενηλίκων, διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές* (271-305), Αθήνα: Μεταίχμιο.

Λουκίσας, Θ. (2016). Προτάσεις για αναβάθμιση του θεσμού της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες - Μελέτες περίπτωσης της επαγγελματικής κατάρτισης στα καταστήματα κράτησης του Queensland και του Αυλώνα. Στο Ένωση Ελλήνων Φυσικών (Επιμ.), *Η Επιστήμη στο προσκήνιο*, τ. Β, 25-32. Αθήνα: Ένωση Ελλήνων Φυσικών.

Μετάφας, Π. (2010). *Η πολιτική του Μ. Foucault*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης.

Μπάκα, Α. (2010). *Δόμηση του Κοινωνικού Κόσμου: "Εμείς και οι άλλοι"*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Τμήμα Ψυχολογίας, ΑΠΘ.

McLeod, J. (2005). *Εισαγωγή στη Συμβουλευτική*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Πατερέκα, Χ. (1986). *Βασικές έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean-Claude Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Feindler, E. & Byers, A. (2014). CBT with juvenile offenders: A review and recommendations for practice. In Tafrate, R.C. & Mitchell, D. (Eds.), *Forensic CBT: A Handbook for Clinical Practice*, (pp.354-376) New Jersey: Wiley-Blackwell.

Young, S., Greer, B., & Church, R. (2017). Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: A global perspective. *BJPsych Bulletin*, 41(1), 21-29. doi:10.1192/pb.bp.115.052274